

ปัญหาต่าง ๆ ในช่วงปลายของระบบทาสและปัญหาจากกฎหมายจึง เป็นขั้นตอนของการ เลิกทาส

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระบบทาสได้มีความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างมากทั้งที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากปัจจัยทางการ เมืองและปัจจัยทาง เศรษฐกิจดัง กล่าวมาแล้วข้างต้น ผลจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมิได้นำไปสู่การสิ้นสุดของระบบทาสในสังคม ไทย แต่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในระบบทาส เช่น การเปลี่ยนแปลงฐานะและบทบาทของทาสใน สังคมจากการ เป็นฐานกำลังทางการ เมืองและเศรษฐกิจของชนชั้นมูลนายไปเป็นประโยชน์ทาง เศรษฐกิจของคนอีกกลุ่มหนึ่งที่ประกอบอาชีพทาง เศรษฐกิจในลักษณะต่าง ๆ รวมถึงกลุ่มผู้ให้อาชีพด้วย นอกจากนี้ยังปรากฏปัญหาและในช่วงปลายของระบบทาสและปัญหาจากกฎหมายจึง เป็นขั้นตอนของการ เลิกทาสอีกด้วย

การดำเนินการเลิกทาสของไทย เริ่มขึ้นในปีแรกที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า- อยู่หัว ทรงขึ้นครองราชย์ คือในปี พ.ศ. 2411 พระราชบัญญัติแรกที่เกี่ยวข้องกับการปลดปล่อยทาส คือพระราชบัญญัติเรื่องกู้เงินและขายท้าวลงวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2411 ซึ่งขณะนั้นพระองค์ยัง ทรงใช้พระราชอำนาจตามผู้สำเร็จราชการแผ่นดินอยู่และกฎหมายเกี่ยวกับการเลิกทาสถูกประกาศ ออกมาเป็นระยะ ๆ การค่อตานั้นมีอยู่บ้าง แต่ไม่มากพอที่จะเป็นอุปสรรคขัดขวาง การดำเนิน การเลิกทาสได้ ปัจจัยสำคัญการดำเนินการเพื่อเลิกทาสซึ่งนับได้ว่าเป็นงานใหญ่ ได้แก่

ก. ลักษณะเฉพาะตัวของบางประการของระบบทาสในสมัยรัตนโกสินทร์

ระบบทาสของไทยมีลักษณะเฉพาะตัว แม้บรรดาชาวต่างชาติที่ได้เข้ามาในประเทศ ร่วมสมัยกับที่ไทยยังยอมรับระบบทาสอยู่หรือแม้แต่นักที่โคศึกษาารระบบทาสของไทยในภายหลังก็ดื่ ต่าง ก็เห็นพ้องต้องกันว่าเป็นการ ไม่เหมาะสมอย่างยิ่งที่จะเรียกทาสอย่างที่มีอยู่ในสังคมไทยว่าทาส เหตุผลที่สำคัญที่สุด มาจากลักษณะพิเศษของระบบทาสของไทย กล่าวคือข้อผูกพันของการ เป็น ทาส เป็นนายเงิน อาจจะถูกเลิกไต่ถอนกัน ได้ทุกเมื่อการปลดปล่อยทาสหรือการ เปลี่ยนสถานะจาก ทาสเป็นไท และการเปลี่ยนจากไทไปสู่ทาสมิให้เห็นได้ตลอดเวลา ความต้องการที่ปลดปล่อยทาส ยังมาจากทั้งสองฝ่าย

คือทั้งฝ่ายนายเงิน และฝ่ายทาส สถานะของทั้ง 2 ฝ่ายจึงมิใช่สถานะที่แน่นอนตายตัว นอกจากนี้รูปร่างหน้าตา ผิวพรรณไม่ใช่เกณฑ์ที่จะกำหนดความแตกต่างว่าใคร เป็นนายใคร เป็นทาส ดังนั้นในชีวิตหนึ่งบุคคลมีโอกาasเป็นไค้ทั้งไทและทาส "... นายเงินเล่าก็นับว่าเป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ทาสก็นับว่าเป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินและเป็นมนุษย์ด้วยกันทั้ง 2 ฝ่าย เปลี่ยนแต่นามสมมติ ว่านายเงินแลตัวทาส..."¹ กฎหมายลักษณะทาสของไทยคุ้มครองสิทธิในการขายตัวเองหรือบุคคลภายใต้อำนาจของคน เป็นทาสเท่า ๆ กับสิทธิในการซื้ออิสรภาพ

ก่อนการประกาศเลิกทาสในรัชกาลที่ 5 ทาสของไทยส่วนใหญ่คือ ทาสสินไถ่และมีฐานะเดียวกันหมดที่สามารถจะเป็นอิสระเป็นไทไค้หากนำเงินมาส่งค่าตัว หลักเกณฑ์การซื้อขายก็เป็นเช่นเดียวกับการกู้ยืมเงิน ตัวทาสคือตัวประกันการชำระหนี้สิน และแรงงานการรับใช้ของตัวทาสคือดอกเบี้ย และพวกทาสไม่อยู่รับใช้ เจ้าเบี่ยนนายเงิน ก็มีพันธะที่จะต้องส่งดอกเบี้ยถวาย กฎหมายมองว่าทาส คือผู้ทุกข์ยาก ผู้ที่เดือดร้อน มีความจำเป็นให้ต้องขอความช่วยเหลือทางการเงิน เพื่อบรรเทาความทุกข์ยาก หรือเพื่อยังชีพตนเอง และครอบครัวนายเงินผู้ซื้อทาส คือผู้ที่ "ช่วย" หรือ "ไถ่" (ทาส) ให้พ้นจากความทุกข์ยากดังกล่าว ซึ่งทาสมีความผูกพันที่จะต้องทดแทนด้วยการยอมอยู่ไค้บังคับบัญชาของนายเงิน และเป็นผลให้มีการเปลี่ยนแปลงสถานะภาพด้วย² คือเปลี่ยนฐานะจากไทเป็นทาส แต่สถานะนี้จะยกเลิกทันทีที่หนี้สินได้รับการชคไ้ และแม่ลูกทาส ซึ่งถือว่าเป็นทาสด้วยเพราะเป็นผลผลิตจากทาส (พ่อแม่เป็นทาส) ก็ยังสามารถซื้ออิสรภาพให้กับตนเอง ตามพิคคัอัตราที่กำหนดไว้แน่นอนตามเทศและวัย ซึ่งเรียกว่า พิคคัอัตราเกษียณอายุซึ่งหมายถึง ค่าชคไ้ที่นายต้องเลี้ยงดู

¹ เกร., เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 13.2/4 หนังสือราชการฝ่ายทหารที่ประจำอยู่ตามหัวเมือง (21 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 110).

² ร. แลงกาที, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย (สัญญา), หน้า 37.

เกี่ยวกับการซื้ออสังหาริมทรัพย์ลักษณะทาสระบุไว้ว่า หากฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด ต้องการจะล้มเลิกพันธะสัญญาการเป็นทาสเป็นนายระหว่างกันแล้ว อีกฝ่ายหนึ่งต้องยินยอม หากฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดหน่วงเหนี่ยวหรือบิดพลิ้ว กฎหมายและรัฐจะเข้ามาจัดการแทน¹

การปลดปล่อยทาส นอกจากจะโดยวิธีการส่งเงินค่าตัวดังกล่าวแล้วยังอาจจะมาจากความเชื่อตามหลักธรรมทางพุทธศาสนาด้วย คือ การบวชทาส เป็นภิกษุ เมื่อสึกแล้ว ก็จะมีสถานะเป็นไท นอกจากนี้ ก็อาจจะโดยการทำลายเอกสารสัญญา ที่แสดงความผูกพันเป็นนายเงินเป็นทาสกันอยู่ เรียกว่า สารกรรมธรรม์ วิธีการที่นิยมทำกันก็คือนายเงินกับตัวทาส ทกลงยินยอม นำสารกรรมธรรม์ออกขุนน้ำทำลายเสีย ซึ่งเมื่อปราศจากหลักฐานจึงเท่ากับสภาพการเป็นทาสหมดลงไปด้วย

ข. การเปลี่ยนแปลงและแก้ไขกฎเกณฑ์เงื่อนไขระบบทาสของไทยก่อนรัชกาลที่ 5

1. การเปลี่ยนแปลงแก้ไขเงื่อนไขและกฎเกณฑ์ระบบทาสก่อนการเปิดการค้ากับประเทศตะวันตก (พ.ศ. 2398)

การเปลี่ยนแปลงและแก้ไขกฎเกณฑ์เงื่อนไขในระบบทาส ในแนวทางที่จะปลดปล่อยคลายความตึงเครียดในระบบทาสลงได้มีมาก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 แล้ว การแก้ไขเปลี่ยนแปลงในรัชกาลที่ 5 จนกระทั่งยกเลิกไปในที่สุด จึงไม่ใช่สิ่งใหม่อันจะทำให้คนไทยในยุคนี้ไม่สามารถยอมรับได้

การเปลี่ยนแปลงแก้ไขเงื่อนไข และกฎเกณฑ์ในระบบทาสก่อนการเปิดการค้ากับประเทศตะวันตก (พ.ศ. 2398) การเปลี่ยนแปลงในช่วงนี้แม้ว่า จะไม่มีจุดหมายเพื่อเลิกระบบทาส แต่การเปลี่ยนแปลงแก้ไขมีผลให้ระบบทาสอ่อนบรเทาลงด้วย ทั้งนี้เริ่มตั้งแต่รัชกาลที่ 1

¹ เรื่องกฎหมายตราสามดวง, "ลักษณะทาส มาตรา 86 ," หน้า 332.

ทรงออกกฎหมาย ห้ามไพร่หลวง ไพร่สม ชายตัวลงเป็นทาสโดยเค็ชชาก¹ และต่อมา
ใน พ.ศ. 2348 ก็ไค้ทรงให้สิทธิแก่บรรดาทาสเชลย สามารถซื้ออิสรภาพให้แก่ตนเองได้²
การให้สิทธิดังกล่าวแก่ทาสซึ่งไม่อาจจะซื้ออิสรภาพได้มาก่อน ก็เป็นผลให้ทาสที่เคยได้ตัวไม่
ได้ไค้ตัวออกไค้ควย

๕. การเปลี่ยนแปลงแก้ไขระบบทาสภายหลังการเปิดการค้ากับประเทศตะวันตก

การทำสนธิสัญญาทางการค้ากับตะวันตก การเข้ามาตั้งรกรากท่ามาหากินในไทย
ของชาวตะวันตก นำมาซึ่งอิทธิพลแนวความคิดเสรีนิยม ที่ยอมรับความเท่าเทียมกันของมนุษย์
การติดต่อกับสัมพันธ์กับประเทศที่ยกเลิกระบบทาสโดยเค็ชชากมาแล้ว น่าจะมีผลกระทบต่อแนว
ความคิดของชนชั้นปกครองบางคนบ้าง อาจจะเป็นไปไค้ว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว เองก็มิไค้ทรงเห็นพ้องกับการมีทาส แต่ก็ทรงตระหนักถึงปัญหาที่จะติดตามมาหาก
ทรงดำเนินการที่จะหักหาญเกินไป จึงไค้ทรงเปลี่ยนแปลงแก้ไขเท่าที่จะทรงทำได้

ระบบทาส ถูกชาวตะวันตกมองว่าเป็นสัญลักษณ์ของความป่าเถื่อนโหดร้าย ไม่เป็น
ธรรม มิไค้วิสัยที่ประเทศเจริญแล้วควรมีการที่สังคมไทยยอมรับระบบอยู่จึงถูกมองว่าเป็น
สังคมป่าเถื่อนล้าหลัง ซึ่งชาวตะวันตก โจมตีและหว่านเกรงกับการที่จะต้องเข้าสู่ธรรมนิยม
เหล่านั้นควย จึงผลักดันให้มีการเปลี่ยนแปลง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
ออกประกาศห้ามคนในบังคับอังกฤษไค้ คนในบังคับประเทศในยุโรปไค้ มาเป็นทาส³

¹ เรื่องกฎหมายตราสามดวง, "พระราชกำหนดไค้ใหม่ มาตรา 18," หน้า 130.

² เรื่องกฎหมายตราสามดวง, "พระราชบัญญัติ มาตรา 22," หน้า 596.

³ เสถียรลายนลักษณ์, "ประกาศุ้ห้ามมิให้ช่วยคนในบังคับต่างประเทศยุโรปมา
เป็นทาส," ประชุมกฎหมายประจำศกเล่ม 4 - 5 จ.ศ. 1220, หน้า 15.

นอกจากนี้ยังได้ทรงเปลี่ยนแปลง ขรรณนิยมทาสในหลายประการ เช่น ประกาศเรื่อง
 สारกรมธรรม์ พ.ศ. 2402 "...ให้ประกาศให้ทราบทั่วกันว่าตั้งแต่บัดนี้สืบไป ถ้าท้าวทาส
 และลูกหนี้จะส่งเงินค่าตัว และเงินกู้ก่อนอายุเงินเมื่อวันเวลาใด ก็ขอให้สாரกรมธรรม์หนึ่ง
 สื่อประกันมาให้พร้อม แล้วจึงส่งเงินเปลี่ยนกันกับหนังสือสัญญาให้ทันที..."¹ ทั้งนี้ยังออก
 ประกาศที่จะไม่ให้มีการข่มเหงกันลงเป็นทาส ใจความว่าหากพ่อแม่จะนำลูกอายุเกินกว่า 15
 ปี ไปขาย หรือ ตัวจะเอาเมียไปขายจะต้องให้ตัวลูก หรือ เมีย ยินยอมพร้อมใจด้วยจึง
 จะได้²

จึงเห็นได้ว่า ก่อนจะถึงรัชกาลที่ 5 ได้มีการแก้ไขควมทกกฎหมายเพื่อผ่อนปรนทาส
 อยู่มากแล้ว

ในส่วนที่เป็นแนวความคิดแบบเสรีนิยม แบบตะวันตกที่ต่อต้านระบบทาส ก็ได้แพร่
 หลายเข้ามาในช่วงเวลานี้ด้วย ความคิดเหล่านี้อาจกล่าวได้ว่าเป็น—ปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่ง
 ที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบทาสของไทยจนถึงกับยกเลิกไปในเวลาต่อมาด้วย แนว
 ความคิดที่ถูกถ่ายทอดสู่คนไทยบางกลุ่มโดยบรรดามิชชันนารีนั่นเอง ความคิดดังกล่าวยังอาจ
 แพร่หลายเข้าไปถึงราชสำนักฝ่ายใน ในรัชกาลที่ 4 ด้วยก็ได้ เพราะนางแอนนา เลียวโน
 เวนส์ ครูสอนภาษาอังกฤษในราชสำนักเป็นผู้ที่ต่อต้านระบบทาสคนหนึ่ง จริงอยู่เรา
 ต้องยอมรับว่าข้อเขียนของแอนนา³ มักจะเกินความจริงอยู่มาก และเรื่องราวที่นางเขียนถึง
 อิทธิพลแนวความคิดต่อต้านระบบทาสของนางที่มีต่อเจ้าจอมมารคาชอนกลิ่นนั้นอาจจะไม่เป็นความ
 จริง แต่สิ่งที่น่าจะเป็นไปได้ก็คือ ในเมื่อนางแอนนาเองมีความรู้สึกต่อต้านระบบทาสก็อาจจะ
 พยายามถ่ายทอดความรู้สึกนี้ในราชสำนักบ้างก็เป็นได้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ หวญ., จกหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1221 ประกาศเรื่องสารกรมธรรม์

² เสถียร ลายลักษณ์, "พระราชบัญญัติตัวเมีย จ.ศ. 1229," ประชุมกฎหมาย
 ประจำศกเล่ม 7 - 8, หน้า 48.

³ แอนนา เลียวโนเวนส์, นิยายรักในราชสำนักฝ่ายใน, แปลโดย ฌ ไรยวสุ
 (พระนคร : แพร่พิทยา, 2505).

แต่แนวความคิดที่นับว่าแพร่หลายสู่คนไทย กลุ่มใหญ่กว่าคือ เรื่องราวการเลิกทาสในอเมริกา ซึ่งเกิดขึ้นในร่วมสมัยกับรัชสมัยกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อเมริกาได้ล้มเลิกระบบทาส และสถาปนาระบบการปกครองที่ยอมรับความสำคัญของคนส่วนใหญ่โดยเน้นสิทธิพื้นฐาน - ที่เท่าเทียมกันของมนุษย์ เรื่องราวเหล่านี้ปรากฏเป็นบทความ ในหนังสือพิมพ์ Bangkok Recorder ในพ.ศ. 2408 พร้อมกันก็สะท้อนให้เห็นว่าทาสไม่เหมาะสม ไม่เป็นคุณแก่สังคมอารยะอีกต่อไป และยังได้มีการเปรียบเทียบระบบทาสของไทยด้วย เห็นว่าระบบทาสของไทย แม้จะแตกต่างกับทาสในอเมริกาและที่อื่น ๆ อยู่ด้วย แต่ก็ล้มเลิกไม่ได้ด้วยเหตุที่ยังมีเงินไม่เพียงพอ

...ก็การใช้ทาสในบ้านเมืองเป็นอันมาก สมบัติที่ดินโตใหญ่ เขาก็เลิกเสียแล้ว ไม่ใช่แผ่นดินยุโรป ตลอดถึงอเมริกาถึงในเมืองจีน เขาก็ใช้ลูกจ้างโดยมาก เมืองไทยนี้มีชื่อว่า ไชทาส แต่พิเคราะห์ไปโดยแท้ก็ไม่ทรงนัก เพราะสัญญาจ้างที่ให้คนเงินยอมแรงให้เป็นแทนคอกเบี้ย แลนายยกคอกเบี้ยให้เป็นค่าจ้างให้... การที่เป็นดังนี้ก็เพราะบ้านเมืองยังมีเงินน้อย ไม่พอใช้ มิใช่จะเห็นไปวามขมเหงโพรเป็นคี่ คังบ้านโจรเมืองแล ...¹

ค. ปัญหาความยุ่งยาก อันเนื่องมาจากระบบทาสและความเสื่อมนิยม หรือลคลอุปสงค์การครอบครองทาสลง

1. ในประเด็นเกี่ยวกับปัญหาความยุ่งยาก อันเนื่องจากระบบทาสนั้นเป็นผลกระทมาจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเห็นได้ชัดเจนนมากภายหลังการทำสัญญาทางการค้ากับประเทศตะวันตก ผลที่ตามมาก็คือ การเปลี่ยนแปลงจากเศรษฐกิจแบบการผลิตเพื่อยังชีพมาสู่วิธีการผลิตเพื่อการค้า และระบบการค้าผูกขาดโดยรัฐบาลหรือผู้ปกครองแบบเคมิต้องสิ้นสุกลง สินค้าที่มีการผลิต เพื่อการค้าส่งออก ได้แก่

¹ บางกอกเรคอร์ดเดอร์ (Bangkok Recorder), 10 เล่ม 1 จ.ศ. 1227

สินค้าผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร เช่น ข้าว หรือ ผลิตภัณฑ์จากอุตสาหกรรม ที่ใช้วัตถุดิบทางการเกษตร เช่น อุตสาหกรรมน้ำตาล เหล่านี้ทำให้ประชาชนทั่ว ๆ ไปได้เข้ามาส่วนร่วม และได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากขึ้น น่าจะทำให้การขยายตนเอง บุตร ภรรยาเป็นทาสลดลง ในทางตรงกันข้าม ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ในช่วงรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา สร้างปัญหาให้กับ ชาวเมืองหลวงบางส่วนซึ่งไม่สามารถปรับตัวกับสถานการณ์การค้าทางเศรษฐกิจ คนเหล่านี้ไม่สามารถผลิตสิ่งของได้เอง จำต้องซื้อหามาจากเขตนนทบุรี เมื่อสิ่งของมีราคาสูงขึ้น เนื่องจากมีความต้องการมากขึ้น คนเหล่านี้จะต้องจ่ายเงินมากขึ้น เพื่อหาซื้อมายังชีพในขณะที่มีรายได้น้อยที่เป็นรายได้นิ่ง ๆ คนเหล่านี้ได้แก่ บรรดาขุนนางข้าราชการ ข้าราชการส่วนที่ฝ่ายใน บางส่วน ซึ่งหาทางออกด้วยการกู้หนี้ยืมสิน ที่ต้องเสียดอกเบี้ยอัตราสูง และในที่สุด เมื่อไม่มีเงินชดใช้เงินต้นดอกเบี้ยก็ต้องตกเป็นทาสของนายเงิน

การเปลี่ยนสถานะเป็นทาสในสมัยรัชกาลที่ 5 ส่วนใหญ่ มีมูลเหตุจากการกู้หนี้ยืมสิน และจบลงด้วยการตกเป็นทาสหรือ การขายตัวเป็นทาสโดยตรงซึ่งปรากฏในอัตราส่วนสูงมากในเขตเมือง จำนวนเงินกู้ยืมหรือขายตัวมีตั้งแต่ 1 ชั่ง ขึ้นไป จนถึง 7-8 ชั่ง¹ ก็มี ซึ่งเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจะหมกหมนทางในการจ่ายเงิน เพราะจะต้องเสียดอกเบี้ยเพิ่มขึ้นตามอัตราส่วนของเงินต้นค้ำย แม้ว่าทาสอาจจะอยู่รับใช้ในบ้านนายเงิน การรับใช้ของทาสก็เป็นเพียงการชดใช้ดอกเบี้ยเท่านั้น เงินต้นมิได้ลดลง และแม้ว่า นายเงินหลายราย นำทาสไปจองจำใส่ตรวน เพื่อเร่งเงินคืน ไม่ช่วยให้ทาสสามารถหาเงินมาจ่ายคืนได้ ทาสบางคนจำเร่งเงินอยู่ถึง 4 ปี ก็มี หรือแม้กระทั่งจนตายก็มี หรือบางครั้งนายเงินเท่านั้นเองเมื่อเห็นหมกหมนทางจะได้เงินคืนจากทาส ก็มาดอกรวน นำทาสกลับไปรับใช้งานตามเดิมก็มี²

¹ หวญ., กฎหมายรัชกาลที่ 5 จ.ศ. 1233 เลขที่ 25 พระราชบัญญัติให้นายเงินลดค่าตัวทาสทุกเดือน .

² เรื่องเดียวกัน .

การยอมจำนนต่อปัญหาเศรษฐกิจด้วยการพึ่งพิงระบบทาส นับเป็นการสูญเสียทางเศรษฐกิจอย่างสำคัญ การอาศัยระบบทาสคือคล้ายความเคียดแค้น ทำให้คนบางกลุ่มไม่มีแรงกดดัน ที่จะกระตือรือร้นขยันหมั่นเพียร ที่จะทำงานหนักขึ้น เพื่อเพิ่มพูนรายได้ เป็นผลให้สังคมสูญเสียกำลังผลิตของประเทศด้วย

ปัญหาในระบบทาสอีกประการหนึ่งก็คือ การขายตัวเป็นทาส ในหมู่ผู้มีบรรดาศักดิ์ฐานันดร ยศศักดิ์ฐานันดร ไม่อาจจะเห็นยววัง ผู้ที่ค้าวงยศเหล่านี้มิให้ตกเป็นทาสได้ ทั้งนี้เพราะความสำคัญในสถานะมีน้อยกว่าความต้องการเงินตรา จึงปรากฏว่า ผู้ค้าวงฐานันดรศักดิ์ ขายตัวลงเป็นทาสหรือเป็นทาสจากการกู้หนี้ เหตุผลสำคัญมาจากสภาวะครองชีพสูงมากขึ้นนั่นเอง จำนวนเบี้ยหวัดเงินปีที่ได้รับ พระราชทาน เป็นกำลังเลี้ยงชีวิตเป็นรายได้ประจำในจำนวนคงที่ พวกนี้ไม่สามารถจะปรับตัวได้ทัน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดมากก็คือการขายตัวเป็นทาสในหมู่พระราชวงศ์เบี้ยหวัดเงินปีเป็นรายได้ทางเดียวในการเลี้ยงชีวิตในฐานะเป็นพระญาติพระวงศ์ พระราชวงศ์เป็นจำนวนไม่น้อยจึงต้องละเกียรติลงเป็นทาสจำนวนมาก ดังกล่าวมาแล้วในบทที่ 4 เหล่านี้เป็นปัญหาที่รอการแก้ไขอย่างรีบเร่ง

ยังมีปัญหาเกี่ยวกับระบบทาสที่ควรกล่าวถึงอีกประการหนึ่งคือ ปัญหาที่ทาสหนีขายเงินเข้าไปทำงานในห้างของชาวต่างประเทศซึ่งปรากฏหลักฐานในคำพิพากษาของพ่อค้าชาวเยอรมันที่มาตั้งรกรากค้าขายในไทย เมื่อปี พ.ศ. 2405

... เหล่าพ่อค้าพากันกำหนดกติกาขึ้นข้อสัญญาอยู่ข้อหนึ่งที่ว่า ข้าช่วงไร้ชาวสยามซึ่งคนอื่นรับเขาทำงานทั้ง ๆ ที่เป็นคนของผู้ใดคนหนึ่งหรือเป็นหนี้แรงงานของเจ้านายคนใดคนหนึ่งอยู่ และโดยที่เจ้านายคนมิได้อนุญาตกลับไปผูกพัน — ทำงานรับไร้คนอื่นนั้น เจ้านายก็คิดตามเรียกร้องเอาคืนได้ ตามที่ถือกันไว้ในขอบเขตหนึ่ง พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าของเวลา และแรงงานของชาวสยามทั้งหมดรวมทั้งผู้ที่มีไร้ชาติของพระองค์ด้วย มีอยู่เป็นจำนวนมากที่มีฐานะเป็นข้ารับไร้บุคคลที่ไม่ไร้พ่อค้า เพราะเป็นหนี้หรือไปขายตัว ให้เขาหรือถูกพ่อค้านำไปขายไว้เพื่อเป็นหลักประกันทางกฎหมายสำหรับการยอมเป็นข้ารับไร้หนี้... บอຍครั้งทีเกิดวทีชาวสยามผู้เป็นข้าไร้หนี้ กลับไปผูกพันตนเองทำงานให้ชาวต่างประเทศอื่น ๆ และมีบอຍบอຍ ๆ อิกเช่นกันทีคนซึ่งสมัครมาเป็นข้า แอบอ้างวาทนเองเป็นข้า เขาอยู่เมื่อเกิดไมพอใจทีจะอยู่กับนายห้างประเทศคนใหม่ ฉะนั้นจึงปรากฏวพ่อค้าเป็นจำนวนมาก ต้องได้รับผลเสียหาย เมื่อต้องเสียคนงานเป็นจำนวนมากในเวลาเดียวกัน เนื่องจากเกิดมีการเรียกร้องจากนายเงินเดิม ตามสิทธิ

ที่เขามืออยู่ ...”¹ ทั้งนี้เป็นต้น

2. ในประเด็นของการเสื่อมความนิยม หรือลดความต้องการในการควบคุม ทาสของมูคนาย เป็นส่วนสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจการค้า จุดหมายความต้องการของคนกลุ่มนี้ เปลี่ยนมาเป็นการแสวงหารายได้ที่เป็นตัวเงิน มากกว่าจะต้องการควบคุมคนแบบเก่า

การควบคุมไพร่กลับกลายเป็นภาระหนักของมูคนาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเรียกเก็บเงินค่าราชการไพร่จากมูคนายเป็นการย้อนหลัง² จึงปรากฏหลักฐานเป็นจำนวนมากว่า ในรัชกาลที่ 5 นี้มูคนายหาทางออกด้วยการขอพระราชทานเงินที่ค้างพร้อม ๆ กับ ถวายคนในสังกัดคืน³ เมื่อไพร่ลดประโยชน์ลง ชำยังเป็นภาระ เช่นนี้ยอมทำให้มูคนายไม่พยายามสะสมข้าวรवार ซึ่งรวมทั้งทาสด้วยพร้อมกันก็หันไปแสวงหาผลประโยชน์ในทางใหม่ นั่นคือ ผลประโยชน์จากที่ดิน การขยายตัวทางการผลิตทางเกษตรและการปรับปรุงพื้นที่ ทำให้ที่ดินกลายเป็นของมีค่า และมีราคาสูงขึ้น ค่าเช่าจากที่ดิน และค่าที่กินเพื่อเก็งกำไร กลายเป็นแหล่งรายได้ใหม่ที่ทำความร่ำรวยให้แก่ผู้เป็นเจ้าของอย่างยิ่ง ความเจริญทางการค้าและการเพิ่มค่าของที่ดิน ทำให้ทาสหมดความสำคัญเลย

ความเสื่อมความนิยม ในการเป็นเจ้าของที่เห็นได้ชัดอีกทางคือ ในกิจการค้าการลงทุน ของชาวจีน ทั้งในกิจการโรงสีข้าวและโรงงานน้ำตาล แรงงานส่วนใหญ่เป็นชาวจีน และอยู่ในฐานะ ลูกจ้าง ชาวจีนไม่นิยมใช้ทาส หรือซื้อทาสมาเป็นแรงงาน เพราะไม่ต้องการเสี่ยงกับการจ่ายเงินเป็นจำนวนมาก โดยไม่มีหลักประกันว่าทาสจะไม่หลบหนี ทั้งยังต้องมีพันธะเลี้ยงดูพวกนี้อีก

¹ กวาท ออย เด็ญวัก, เยอรมันมองไทย แปลโดย ปุภา โอลตระกุล (พระนคร สदानตฤตเยอรมัน, ม.ป.ป.)

² หจท., เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 5/17

³ เสถียร ฉายถักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 9, หน้า 239.

ในกิจการ ของชาวตะวันตกก็เช่นกัน ชาวตะวันตกเคยชินกับการใช้ลูกจ้างมาตั้งแต่ยังอยู่ใน ประเทศของตน เมื่อมาดำเนินการกิจการในไทย ก็ใช้วิธีการเดียวกัน ทั้งยังไม่สนับสนุน ให้คนในบังคับของตน มีกาสหรือใช้ทาสอีกด้วย เพราะได้เกิด คมคติ คนในบังคับของอังกฤษ ไม่ยอมรับเงินส่งค่าตัวของทาสในต้นรัชกาลที่ 5 เรื่องนี้ถึงสูงสุดอังกฤษมีหนังสือ มาถึงเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทย โดยยอมให้รับเงินที่ทาสส่งค่าตัว เพราะไม่ต้องการให้คนในบังคับอังกฤษใช้ทาส¹

ดังนั้นอาจสรุปได้ว่า ก่อนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระบบทาสของไทยคงมีพัฒนาการผันแปรไปมากแล้ว และยังเป็นไปในแนวทางที่จะยกเลิก หมดจ ประโยชน์ด้วย การเปลี่ยนแปลงก่อนการ เปิดการค้ากับประเทศตะวันตก เป็นการแก้ไขตัว บทกฎหมายเป็นสำคัญ เหตุผลของการแก้ไขเปลี่ยนแปลงมิได้มาจากความบกพร่องเลวร้าย ของระบบแต่มาจากเหตุผลทางการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจเป็นสำคัญ เพราะยัง ไพรกลายเป็นทาสมากเท่าใด ก็จะทำให้รัฐต้องสูญเสียอำนาจการควบคุมและผลประโยชน์ บางส่วนในครัวไปมากเท่านั้น ในทางตรงข้ามไพร่ที่กลายเป็นทาส ก็จะไปเสริมผล ประโยชน์ให้แก่รายเงิน ซึ่งมักจะเป็นมูลนายขุนนาง ข้าราชการ เป็นสำคัญ การแก้ไข เปลี่ยนแปลง เงื่อนไขกฎหมายในระบบทาสจึงเป็นวิธีดำเนินการควบคุมกำลังคนวิธีหนึ่งของรัฐ

ส่วนการ เปลี่ยนแปลงแก้ไขภายหลังการ เปิดการค้ากับประเทศตะวันตกเป็นไปเพื่อ จุณหภูมิที่จะแก้ไขลักษณะของระบบทาสในตัวเอง เป็นสำคัญ ระบบทาสโดยทั่วไปถูกชาว ตะวันตกโจมตี กำหนดกติกาขึ้นว่าเป็นความเลวร้ายของสังคม เป็นระบบที่นำมาซึ่งความไม่เสมอภาคเท่าเทียมกันของมนุษย์ การเปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจแก้ไขมิทั้งในแง่ตัวบทกฎหมายและในแง่ทัศนคติที่มีต่อทาสของประชาชนทั่ว ๆ ไป แต่ที่สำคัญที่สุดคือการ เปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจ ได้สร้างปัญหาความยุ่งยากในระบบทาสในหลายด้านซึ่งกลายเป็นปมปัญหาที่ต้องถ่วง การแก้ไข อย่างเร่งด่วน

¹ ชาญ. , จกหมายเหตุการณ์ที่ 5 ไม่ปรากฏจ.ศ. เลขที่ 2267 เรื่อง คดีคนในบังคับต่างประเทศ.

ง. ปัญหาจากกฎหมายซึ่งเป็นขั้นตอนของการเลิกทาส

แนวทางการดำเนินการ เพื่อเลิกทาสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่อยู่ขอบข่ายงานของผู้วิจัย แต่ในที่นี้อาจสรุปได้ว่า แนวทางพระบรมราชาบายของพระองค์ ปรากฏอยู่เป็น 2 แนวทางใหญ่คือ

1. การแก้ไขตัวบทกฎหมายที่จะป้องกันหรือยับยั้งไม่ให้ไทเปลี่ยนสถานะเป็นทาส
2. การแก้ไขตัวบทกฎหมาย ที่จะช่วยให้ ทาสหลุดพ้นค่าตัวออกเป็นไท

ในแนวทางแรกมีการศึกษาถึงน้อยมาก ทั้ง ๆ ที่มีความสำคัญไม่น้อยกว่า—การ ปลดปล่อยทาสเป็นไท กฎหมายที่จะป้องกันการที่ไทจะต้องตกเป็นทาส ออกประกาศในปีแรกที่ทรงครองราชย์ คือในวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2411 คือพระราชบัญญัติเรื่องกู้เงินและขายตัว บังชี้พระราชประสงค์ ความปรารถนาที่จะช่วยมิให้ลูกหนี้ต้องตกเป็นทาสจากจำนวนดอกเบี้ยเงินกู้ ภัยการเปลี่ยนแปลงอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ขึ้นสูง ไร่ซึ่งละ 1 บาท ต่อเดือน หรือร้อยละ 15 ต่อปี ในขณะที่กฎหมายเดิมกำหนดอัตรา ดอกเบี้ยค่าสิ่งละ 1 เฟื้อง ซึ่งละ 1 คำสิ่ง หรือร้อยละ 37.50 ต่อปี อันเป็นเหตุให้ลูกหนี้ที่ไม่สามารถชำระดอกเบี้ยได้ตามระยะเวลาจะทำให้ดอกเบี้ยทบทวีขึ้นอย่างรวดเร็ว จนลูกหนี้หมดหนทางใช้คืน ต้องตกเป็นทาส ใ้หนี้ กฎหมายใหม่กำหนดให้เขียนลูกหนี้แทนการเรียกคืนดอกเบี้ยที่ค้างชำระอยู่ในอัตรา 3 ที่ต่อ 1 แสนเบี้ย ซึ่ง 1 แสนเบี้ยเท่ากับ 1 คำสิ่ง¹ แม้จะมีใช้วิธีการที่คึกคัก แต่ก็เห็นหนทางที่ทำให้ ลูกหนี้รอดพ้นจากการเป็นทาสได้ จนต่อมาถึง พ.ศ. 2435 ได้มีประกาศ พ.ร.บ. แก้ไขเพิ่มเติม ลักษณะกึ่งนี้ ลงวันที่ 6 มีนาคม ร.ศ. 110 กฎหมายใหม่นี้กำหนดให้ใช้วิธีการใหม่ในการแก้ปัญหาลูกหนี้ตกเป็นทาส ภัยการยอมให้ลูกหนี้ขอเป็นผู้ล้มละลาย เมื่อลูกหนี้ไม่สามารถจ่ายหนี้ได้ ก็อาจร้องขอต่อศาล ขอเป็นผู้ล้มละลาย ศาลจะเป็นผู้เข้ามาจัดการทรัพย์สินของลูกหนี้ แจกจ่ายใ้หนี้ ตามส่วน การนี้จะไม่ผลมาถึงตัวลูกหนี้อีกต่อไป กล่าวคือ ลูกหนี้จะไม่ต้องถูกนำตัวออกตีค่าขายเป็นทาส เอาเงินใ้หนี้ เป็นการระงับการเพิ่มจำนวนทาสทางหนึ่ง²

ส่วนในแนวทางที่ 2 นั้น คือการหาทางปลดปล่อยทาส. และปัญหาจากการแก้ไข
กึ่งกล่าว

¹ เสถียร ลายลักษณ์ "ประกาศว่าค้าทาสลูกหนี้ไม่มีเงินดอกเบี้ยเสียแก่เจ้าหนี้ จ.ศ. 1230 ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 7-8 หน้า 18.

² ร.แลงกาท์, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย(สัญญา), หน้า 115.

1. ประกาศว่าด้วยสารกรมธรรม์ พ.ศ. 2411 กำหนดให้ทาสทุกประเภทต้องมีหลักฐานการซื้อขายที่เรียกว่า สารกรมธรรม์ ที่ต้องทำก่อนหน้าอำเภอกำนัน ประกาศเรื่องสารกรมธรรม์อีกฉบับในปี พ.ศ. 2425 กำหนดให้ใช้สมุดที่มีสารบบคึกคักเป็นเล่ม ๆ และมีคัน紐สำหรับตรวจสอบ จุดมุ่งหมายของประกาศทั้งสองฉบับก็เพื่อจะให้ได้รู้ถึงจำนวนทาสและหาทางควบคุมทาสไว้เต็มที่

2. พระราชบัญญัติเกษียณอายุ ลูกทาส ลูกไท ลงวันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ. 2417 กำหนดให้ลูกทาสลูกไทที่เกิดมีมารอง สัมพันธศก หรือเกิดใน พ.ศ. 2411 เป็นต้นมา ซื้อขายส่งค่าตัวตามพิถักเกษียณอายุใหม่ อายุ 21 ปี ถิ่นเป็นไทไม่ว่าจะได้ไถ่ถอนค่าตัวหรือไม่ และตั้งแต่อายุ 21 ปีขึ้นไป ห้ามซื้อขายกันเป็นทาสอีกต่อไป

"ลูกทาส" หมายถึง

"...ถ้านายเงินช่วยได้ไว้ไม่ได้ใช้สอยในบ้านเรือนปล่อยทาส ปล่อยให้ทำออกเบี้ยส่งตัวทาสเป็นหญิงมีผู้มารอง ขอคุมบิดามารดาหญิงยอมยกให้อยู่กินด้วยกันเกิดบุตร ตัวเป็นไท จะติดเอาคากระเกษียณอายุว่าเป็นลูกทาสนั้นไม่ได้ เพราะทาสมิได้อยู่ในเรือนเจ้าเงินถ้าผู้ดูแลเมียเป็นทาส นายเงินจะเอามาใช้สอยอยู่ในเรือนเกิดบุตรก็ดี จึงนับว่าเป็นลูกทาสถ้าปล่อยไปเกิดบุตรนอกเรือน ตัวทาสหาเลี้ยงบุตรเองจนโตใหญ่ ก็จับเอาเป็นลูกทาสจะเสียคากระเสียรายก็ไม่ว่าควรลูกยอมผ่อนไทแก่บิดามารดา เป็นคาน้ำนมชาวปอน..."¹

จึง เห็นได้ว่าไม่เป็นการเกินกำลังที่บรรดาลูกทาสจะส่งค่าตัวเพื่อให้พ้นออกจากทาสได้ และเชื่อได้ว่ามีบรรดาลูกทาสจำนวนไม่น้อยที่สามารถซื้ออิสรภาพได้ แต่ก็คงมีลูกทาสอีกจำนวนมาก

¹ หวญ. จกหมายเหตุฎีกาที่ 5.จ.ศ. 1253 เลขที่ 3445 หนังสือเจ้าพระยาภูธราภัย ถึงกรมการผู้รักษาเมืองอุทัยธานี.

²นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระราชทรัพย์เป็นเงิน 8767 บาทซึ่งเท่ากับวันในพระชนม์ชีพ เงินจำนวนนี้ไปรดเกล้าฯ ให้นำไปไถ่ค่าตัวทาสที่อยู่กับนายเคียวมาถึง 25 ปี ให้เป็นอิสระ ซึ่งทรงไถ่ทาสทั้งหมด 44 คนพร้อมกับก็ได้พระราชทานที่มาเครื่องใช้สอย ให้ด้วย

ที่ยังคงต้องเป็นทาสอยู่ทั้งนี้เนื่องจากได้ปรากฏคดีความฟ้องร้องเกี่ยวกับการลกด้าท้าวความ
กระเชียรอายุจำนวนมาก ในส่วนที่เป็นปัญหาความยุ่งยากมาจากช่องว่างระหว่างตัวบท
กฎหมายกับการปฏิบัติยังมีอยู่มากเป็นเหตุให้ทั้งนายเงิน และตัวทาสหาประโยชน์ใส่ตัว
ด้วยการฉ้อฉลซึ่งกันและกัน นอกจากนี้อุปสรรคขัดขวางก็ยังมีมาจากกลไกล พิจารณาข้อ
ข้อยุ่งยาก ไม่เป็นระเบียบเดียวกันดังที่ปรากฏในคำปรึกษาตัดสินลงวันที่ 16 มกราคม
ร.ศ. 109 สะท้อนความวุ่นวายในเรื่องนี้ได้อย่างดี

... ค่ายการพิจารณาความทาสเด็กในปมะโรง สัมฤทธิศกฟ้องร้องทุกขส่งเงินค่าตัว
ความเกษียรอายุ ความพระราชบัญญัติซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งไว้เมื่อ จ.ศ.
1236 ปีจอ ฉศก. (2417-ผู้เขียน) เพื่อทรงพระกรุณาแก่อนาประชาราษฎร์จะ
ผ่อนผันให้ทาสเบาบางลง กว่าจะเลิกโคเค็คชวคนั้นทุกวันนี้ผู้มีทรัพย์ซึ่งรับช้อยได้
เป็นนายเงินมีความคิดแฉลบหาย ที่จะป้องกันต่อสู้ศาลรองทุกขโดยเขาอาไศรยบุญ
แลอำนาจศาลกรมพระนครบาลมาชักขวาง แฉงความไปให้พนาอำนาจศาลรองทุกข
โคหลายอย่างหลายประการคือ—ว่านายเงินว่าทาสฟ้องร้องทุกขส่งเงินค่าตัวความ
เกษียรอายุนายเงินแลพรรคพวกนายเงินก็ไปทำเรื่องรายนต่อกรมพระนครบาล
กล่าวโทษขอทาสवालิกทรัพย์สิ่งของผู้รับเรื่องราว กรมพระนครบาลมิได้พิจารณา
สอบควยลักษณพระธรรมนุญที่ขอ ซาลักของเจ้า บवालิกของนาย เป็นกระทรวง
แพ่งเกษมโคพิจารณาคือ เอาแต่ความรายลักเองก็รับเรื่องราวผิดกระทรวงไว้สั่งให้
มีตระลาการชำระโดยจารีตกรมบาลหมายเกาะบาง ให้ไปลิศจับบางเอาตัวเด็ก
ซึ่งเป็นโจทในความรองทุกข ไปจำครวนซึ่งครางกคชิต่าง ๆ จนตัวเด็กหนีไม่ได้
ทองยอมคืนไปอยู่กับนายเงิน นายเงินก็ยกยายชายสูงคอ ๆ ไปในชั้นความรองทุกข
จะพิจารณาต่อไปก็มีได้ บางเรื่องเด็กตัวทาสฟ้องร้องยังมีคกศาลนายเงินสู้ก็เอา
ตัวเด็กไปทำคำอัยคคตตระลาการกรมพระนครบาลหาว่าตัวทาสลักทรัพย์สิ่งของครัน
ฟ้องของเด็กตกถึงศาลรองทุกข ตระลาการศาลรองทุกขทราบวาโจทไปคคคตออัยค
อยู่ที่กรมพระนครบาล จึงมีหมายขอตัวโจทมาพิจารณาความกรมพระนครบาลก็แปร
หมายโยกโยเสีย... บางเรื่องความกำลังพิจารณาอยู่ที่ศาลรองทุกข นายเงินเห็น
จะฟ้องที่กัแต่งพรรคพวกไปยื่นเรื่องราวที่ศาลกรมพระนครบาล หากความอันเด็กตัว
ทาสเป็นผู้รายลักของแล้วตัวให้ไปลิศจับ สิ่งศาลกรมพระนครบาลตระลาการผู้คุม
เอาตัวเด็กจำครวนซึ่งครางไว้ แลวนายเงินก็รับประกันไปดาตัวทาสกลับจะวา
ความรองทุกขชั้นเมื่อโค นายเงินก็มีช่องที่จะถอนประกันส่งตัวเด็กกลับไปจำครวน
ไว้ที่ศาล กรมพระนครบาลอีก เด็กผู้ยากซึ่ง หมายฟังอำนาจ พ.ร.บ. ก็ครันคราม
ระอาลงทุกที ไม่ใครมีใครอาจฟ้องร้องทุกขเหมือนแต่ก่อน... เมื่อศาลกรมพระ
นครบาลเขาเป็นตระอุคหนุน นายเงินผู้ลงพ.ร.บ. คัครอนอำนาจศาลรองทุกข

ค้ายอาการร่อนแรงร้ายอยู่เช่นนี้เป็นที่ซัดซึ้งที่สุดที่ศาลร่องทุกซจะมีต่อไปได้..."¹

ปัญหาจากพ.ร.บ. อีกประการหนึ่งคือ ผู้ที่จะมาขายตัวเป็นทาสนั้นคิดว่าตนเองมิได้เกิดภายในปีมะโรงเมื่อนายเงินซื้อไว้ก็กลับบอกว่าเกิดภายในปีมะโรงจะส่งค่าตัวตามเกษียณอายุเมื่อนายเงินไม่ยอมก็ฟ้องร้องเป็นความกันชั้น ปัญหาเรื่องนี้ปรากฏ

... ข้าชากมากกว่าร้อยครั้ง ทั้งแก่พ.ร.บ. เกษียณอายุลูกทาสปีมะโรง 1230 เป็นไซ้ไค้สืบมา ศาลร่องทุกซศาลแพ่ง ศาลอาญา ศาลไปริสภา และศาลหัวเมือง เกาใหม่ ทิวทั้งพระราชอาณาจักรยอมเคยไค้พิพากษาคดีประการนี้มาแล้วด้วยกันมาก บางน้อยบาง ตลอดจนถึงศาลหลวง ลูกขุน แมงกองแลศาลอุทธรณเกาใหม่ แล ศาลฎีกาทุก ๆ ชั้นสืบมา...²

เห็นได้ว่าความยุ่งยากอันเป็นอุปสรรคที่ทำให้กรมเลิกทาสไม่เป็นไปด้วยความเรียบร้อย นอกจากจะมาจากความฉ้อฉลของบรรคานายเงินหรือบรรคาทาสด้วยกันแล้ว ยังมาจากเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลอีกด้วย

อย่างไรก็ตามทาสที่เกิดตั้งแต่ปีมะโรงเป็นต้นมา น่าจะต้องสิ้นสถานะทาสลงนับแต่ปี 2432 เป็นต้นไป แต่จนถึงปีพ.ศ. 2434 จำนวนทาสก็ยังคงมีอยู่มากและก่อปัญหาอยู่เรื่องนี้ กรมหลวงพิชิตปรีชากรผู้บัญชาการศาลแพ่งในขณะนั้นกล่าวว่า

... โดยอย่างที่สุด และมีไค้แก้ไขอันไค้อีกเพียง 17-18 ปี (นับแต่ปี 2434 - ผู้เขียน) เท่านั้นลูกทาสทั้งหลายก็เป็นอันหมด เกิดเพิ่มมาอีกมิได้ เพราะหญิงที่จะมีบุตรเป็นลูกทาสไค้จะต้องมีอายุพ้น 40 ปีและผลของพ.ร.บ. ยอมรับสักไค้มากแล้วถ้าไม่มีอายุอีกคนซื้อที่กขี่ล่อลวงทากรไปทำทาสจากร คอสูเป็นพยานถึงความคี่ของพ.ร.บ. ที่มีอยู่กับคาคคนต่างประเทศ คนต่างประเทศที่มาถึงพระราชอาณาเขตในวันนี้ และยังเป็นคนต่างประเทศก็ไค้ไค้ความไว้ไค้การที่อุลลามก... การที่ล้างพ.ร.บ. ก็เห็นไค้กายค้ำยหญิงที่จะเป็นทาสไค้มีอายุกว่า 24 ปีไปแล้วทั้งนั้นจำอายุอี่พวกนี้คองหาเกินค้ำยการลวงหลีกพ.ร.บ. อย่างเคียวเท่านั้นจึงจะมีอยู่ไค้ ซาเห็น

¹ หจร., เอกสารรัชกาลที่ 5 ย. 11/3 เบ็คเศล็คเรื่องราวฎีกาแลค่าปฤษากคี่ลิน (16 มกราคม ร.ศ. 109).

² สมเด็จพระเจ้าสุทโฆษาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์, "คำพิพากษาที่ 21 ปีร.ศ. 118," ฎีกาบางเรื่องปีร.ศ. 121 - 122, ((พระนคร : โรงพิมพ์ของลหุโทษ, น.ป.ป.) หน้า 61 - 62.

ด้วยเกล้าฯ ว่า ในเวลาปัจจุบัน ความรู้ความคุ้นเคยของคนพวกนี้กำลังกว่าเจ้าพนักงานผู้ของการแคชชอ พ.ร.บ. หักตั้งแคชชอการเหล่านามานชน ...¹

จะเห็นได้ว่ายังมีปัญหาสำคัญอยู่อีกที่ทำให้ทาสไม่หมดหรือลดลงตามความมุ่งหมายของพระราชบัญญัตินั้นคือ ปัญหาจากโสเภณี แม้ว่าโสเภณีจะมีใช้ทาสแต่เนื่องจากโสเภณีส่วนหนึ่งเป็นทาสด้วยกิจการโสเภณี โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ ภายหลังการเปิดการค้ากับประเทศตะวันตกเจริญรุ่งเรืองอย่างมากเพราะกรุงเทพฯ เป็นทั้งเมืองหลวงและเมืองท่า และผลประโยชน์จากกิจการนี้มีอยู่สูงมากจะทำให้มีการฝ่าฝืนพ.ร.บ. ด้วยการซื้อขายทาส ล่วงละเมิดพ.ร.บ. ตลอดจนไม่ยอมปลดปล่อยทาสตามเกณฑ์พ.ร.บ. นายเงินที่เป็นนายโรงหญิงโสเภณีชอบที่จะยักย้ายถ่ายเทตัวทาส ซึ่งเป็นโสเภณีอยู่หนึ่งวันหนึ่งคืนไม่ยอมปลดปล่อยทาสของตัว และซุกซ่อนมิให้เห็น เป็นอันมากในหลายกรณีเป็นผลให้ทาสที่ยังเป็นโสเภณีอยู่ต้องหาทางปลดปล่อยตนเองด้วยการกินยาตายเป็นอัน² หญิงโสเภณีในไทยมีทั้งชาวไทย จีน พม่า ลาว วิธีการง่ายที่สุดที่จะได้หญิงสาวมาป้อนโรงโสเภณีก็คือ การซื้อขายมาเป็นหญิงโสเภณี การที่กฎหมายยินยอมให้มีการซื้อขายทาสเป็นผลให้กิจการโสเภณีดำรงอยู่ได้อย่างดี นอกจากนี้ยังมีโสเภณีที่เป็นพวกถูกซื้อมาจากต่างประเทศด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากประเทศจีน ดังปรากฏในคำกราบบังคมทูลของพระยาพิพัฒน์โกหก ว่า

"...เรื่องหญิงจีนที่เข้ามาหาเงินอยู่ ณ กรุงสยามตามที่ทราบเกล้าฯ คือมีเงินออกไปซื้อตุ๊กตากลอมที่เมืองกวางตุ้ง ฮองกงแล้วพาเข้ามาหาเงิน ณ กรุงสยาม แต่หาโคทำหนังสือขายตัวก็ตราเจ้าพนักงานเช่น หญิงคนไทยไม่มีแต่หนังสือสัญญารับเงินของนายเงินทำหนังสือขออำเภอบาง ทำหนังสือตัวจีนเช่น ตัวจีนที่พวกจีนใช้เงิน บางฝ่ายเจ้าภาน้ำรุ่งถนนเก็บเงินหญิงพวกนั้นก็เป็นที่พูดจากับเจ้าของโรงว่ามีคนอยู่ในโรงทั้งหมดหาโค เหมามาไปเคื่อนหนึ่งเป็นเงินเท่านั้น ไตส่วนหญิงที่ถูกนำมาขายว่าเป็นชาวกวางตุ้งอายุ 16 ปี พอลายไปอยู่กับแม่ยากจนจึงพากันไปขายไว้กับ

¹ หจข., เอกสารรัชกาลที่ 5 ย. 11/3 คำกราบบังคมทูลของกรมหลวงพิชิตปรีชากร (3 สิงหาคม ร.ศ. 109).

² หจข., เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 8.12/1 รายงานนายคันสารวัตรแขวง (11 มิถุนายน ร.ศ. 114).

อำเภอหนึ่ง ซึ่งเป็นหม้ายอยู่ในฮ่องกงเป็นเงิน 200 เหรียญนอกร.ศ. 109 นายเงินก็พามาขายในกรุงเทพฯ แล้วบังคับให้ขายควย...¹

กิจการโสเภณีเจริญรุ่งเรืองมา จนทำให้ พวกบรรคานายโรงคองหาทางฉ้อฉล เพราะพ.ร.บ. เกษียณอายุฯ จะมีผลกระทบต่อกิจการนี้ควยทำให้พวกนี้หาทาง

... โดยวิธีนายโรงหญิงหาเงินคิดทำการหลีกพ.ร.บ. เกษียณอายุฯ ทาสให้หญิง นั้นทำหนังสือ สัญญารับเงินล่วงหน้าเป็นลูกจ้าง คิดค่าจ้างให้เป็นมี เดือนบาง ปี หนึ่งอย่างสูง 200 บาทลงมาอย่างต่ำเพียง 10 บาทก็ก็เดือนหนึ่งอย่างสูง 6 บาท ลงมาอย่างต่ำ 6 บาทก็มี แต่ที่จริงนั้นหญิงที่ทำสัญญาเช่าซื้อ และนายโรงใช้สอย บังคับลงอายุกันเป็นอย่างทาสโดยครั้งที่เดียว แต่หนังสือสัญญานั้นปรากฏเป็น 2 อย่างคือ สัญญาเป็นลูกจ้างรับใช้การงานอย่างหนึ่ง สัญญาเป็นคนหาเงินชัคอย่าง หนึ่ง ...²

จึงปรากฏอยู่เสมอว่าทาสเป็นจำนวนมากต้องตกเป็นหญิงโสเภณี การค้าเด็กและผู้หญิง ถือเป็นเรื่องผิดกฎหมายในปีพ.ศ. 2471 (พ.ร.บ. เลิกทาสฉบับสุดท้ายประกาศราชวพ.ศ. 2452) มีโทษจำคุก 7 ปีปรับ 100 บาทสำหรับผู้ฝ่าฝืน³ แต่กิจการโสเภณีก็ยังคงดำเนิน ต่อไปได้

เนื่องจากทาสมิได้เป็นลักษณะเดียวกันทั่วประเทศ ดังนั้นในปีพ.ศ. 2443 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงต้องทรงออกกฎหมายเพื่อแก้ไขยกเลิกระบบ ทาสขึ้นใช้บังคับในมณฑลพายัพโดยเฉพาะ ทั้งนี้เนื่องจากทาสที่เป็นอยู่ในเขตนี้นี้ ไม่ได้ เป็นเช่นเดียวกับทาสในส่วนกลาง ดังนั้นบทกฎหมายก่อนหน้านั้น ที่ออกมาเพื่อใช้บังคับ กับทาสจึงไม่มีผลคลุมมาถึงมณฑลชายพระราชอาณาเขต เช่นนี้ ทาสตามที่ระบุไว้ใน พระราชบัญญัติลักษณะทาสมณฑลพายัพ (ตะวันตกเฉียงเหนือ) พ.ศ. 2443 มี 2 ประเภท คือ ทาสเชลยซึ่งเรียกกันในภาษาพื้นเมืองว่าข้าทอคนโอง หรือข้าปลายทอองงาข้างและ

¹ หจร., เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 43/18 คอเรพอนเคนซ์เรื่องพระยาพิพัฒน์โกษา ส่งสำเนาหนังสือลงสู่สมว่าผู้มีภาพหญิงมาจากเมืองฮ่องกงมาขายเป็นหญิงหาเงิน ขอให้สืบสวนควย (27 พฤศจิกายน ร.ศ. 110 - 1 พฤษภาคม ร.ศ. 111).

² หจร., เอกสารรัชกาลที่ 5 ย. 13.3/5 เรื่องความอาแคงเล็กร้องทุกข์ว่า นายเงินกดขี่บังคับให้หาเงิน ค่ากรามบังคับมตุลกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ (2 กรกฎาคม ร.ศ. 114).

³ Virginia Thomson, *The New Siam*, p. 688

ทาสสินไถหรือทาสที่มาจากการซื้อขาย การยกเลิกทาสในมณฑลนี้มีหลักเกณฑ์ใกล้เคียงกับการเลิกทาสในส่วนกลางคือ ลอัคราค่าตัวทาสลงและมีกำหนดเวลาให้หลุคออกเป็นไทได้

กฎข้อบังคับในพ.ร.บ. ทำให้เกิดความยุ่งยากอย่างมากเพราะจากที่กล่าวมาแล้วว่าทาสในมณฑลนี้ ไม่ได้เป็นระบบระเบียบหรืออย่างน้อยก็ไม่มีระเบียบเขตแดนชัดเจนเหมือนในส่วนกลางทั้งยังกระจัดกระจายกันไปมากแล้ว โดยเฉพาะทาสเชลยที่กฎหมายกำหนดให้นำเงินนำมาทำสารกรมธรรม์ขึ้นไว้ก่อน ก็ไม่อาจจะชี้ตัวกันได้ทำให้มีการตีความกันเองความใจชอบ กล่าวหากันว่า เป็นทาสเชลยบางครั้งก็มีบังคับนำคนที่เข้ามาอาศัยพึ่งใบบุญ หรือเช่านาตัวอยู่จะนำมาทำสารกรมธรรม์หาประโยชน์จากค่าไถ่ตัวจนต้องฟ้องร้องเป็นคดีความกันอยู่เสมอ จึงปรากฏในทำกราบบังคมทูลของพระองค์เจ้าระพีพัฒนศักดิ์ เสนาบดียุติธรรมเมื่อ 17 ก.ค. ร.ศ. 123

"...ทาสเชลยมีปัญหามากในค่านำเองพ.ร.บ. อธิบายคำที่เรียกว่าทาสเชลยไว้ว่าเป็นทาสที่ได้มาทักตักความรู้สึกของคนธรรมดาพื้นเมือง สงสัยว่าทาสนอกจากทาสสินไถจะไม่ใช่ทาสคังไทยเขาใจกันจะเป็นเลกสมแล้ว พวกผู้ตีเชียงใหม่ในเวลานี้เหี้ยวกวาคคนเร่งเงินพวกนี้ เพราะเห็นพ.ร.บ. ให้โอกาสคนพวกนี้เป็นทาสเห็นประโยชน์ใหญ่ทีเดียว แต่คนพวกนี้เคยรับใช้การงานในบานโคยมมาก เคยรับใช้เหมือนอย่างเลกในเมืองไทยนิก ๆ หนอย ๆ พวกผู้ตีถามพ.ร.บ. ก็เร่งเอาเงินตราสารกรมธรรม์ ตามพ.ร.บ. นั้นให้จงโคพวกเหล่านี้... แลนำสืบโคว่าเป็นคนมาพึ่งใบบุญทำงานแบ่งผลประโยชน์ให้นายกึ่งหนึ่ง ตัวเองกึ่งหนึ่งบาง... ฝ่ายพวกนายเงินเห็นความเขาก้สืบไป... โคความจากหุฟโรหมุเหล่าโค แลสังเกตุคนเชียงใหม่เองตั้งแต่เจ้านายลงไปจนถึงไพร่ ไมโค... (ฎ) ว่าค่าหอกคนโง่แปลว่าอะไรที่เคียว ความที่นายฟ้องทำสารกรมธรรม์ถูกเร่งเงินนั้นอยู่ข้างจะเป็นรองพวกทาสตามพ.ร.บ. ทุกเรื่องเพราะพ.ร.บ. ยอมให้แกทาสสินไถทาสเชลยซึ่ง^{นอก}มิโคว่าครั่งโคครั่งหนึ่งมีศึกแลโคมา... ส่วนคำที่ใช้ในพ.ร.บ. ที่เรียกว่าค่าหอกคนโง่ถูกปลายหอกงาขางนั้นไม่ปรากฏชัดแหวาจะเป็นคำเคียวกับทาสเชลยดาไม ถ้าแมไม่ใช้คำเคียวกับทาสเชลยแลวคนที่เชียงใหม่เองก็ไม่รู้ว่าแปลว่าอะไรเหมือนกัน ..."¹

¹ หจข., เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 13/8 พระราชบัญญัติเลิกทาส ทำกราบบังคมทูลของพระองค์เจ้าระพีพัฒนศักดิ์ เสนาบดียุติธรรม (21 กุมภาพันธ์ - 20 มิถุนายน ร.ศ. 124).

และค่ายเหตุผลเดียวกัน ในปี 2447 จึงต้องมีการออกกฎหมายเลิกทาสอีกฉบับเพื่อใช้บังคับกับมณฑลบูรพาเป็นการเฉพาะคือ พระราชบัญญัติลักษณะทาสในมณฑลบูรพา ร.ศ. 123 (พ.ศ. 2447) ในเรื่องนี้เห็นได้จากคำกราบบังคับมณฑลของสมเด็จพระยาเจ้าว่าว่า

...ในการร่างพ.ร.บ. แต่ลักษณะทาสในมณฑลบูรพานั้นข้าพระพุทธเจ้ารู้สึกความลำบากต่องทริครองมาช้านาน เพราะในเรื่องทาสในพระราชอาณาจักรนี้กฎหมายกับความเป็นจริงไม่ตรงกัน กฎหมายลักษณะทาสที่กึ่งขึ้นเมื่อปีจอ ฉศก จ.ศ. 1236 (2417-ผู้เขียน) ขอความเป็นที่เข้าใจว่าบังคับทั่วพระราชอาณาจักร แต่ความจริงในหัวเมืองชั้นนอกคือ มณฑลบูรพานั้นเป็นคน ลักษณะทาสยังคงอยู่เหมือนเดิมมิได้ใช้ พ.ร.บ. จ.ศ. 1236 ถูกกล่าวความจริงนี้ให้ปรากฏในพ.ร.บ. ใหม่ นั้นคงน่าเกลียดทางกฎหมาย จึงเห็นควยเกล้าฯ ว่าจะคงหาทางว่าเป็นอย่างไร และให้ประกอบชอบควยกาลสมัย ท้อออกพ.ร.บ.นี้... 1

เนื้อหานั้นมีว่าบรรดาทาสที่ยังอยู่ในเรือนเบี้ย ในมณฑลบูรพานั้นให้เจ้าเงินลดค่าตัวลงเดือนละ 4 บาทเสมอไปจนกว่าจะหมดค่าตัว นับแต่พ.ศ. 2448 เป็นต้นไปลูกทาสให้ถือว่าเป็นไค้หมกและทั้งไทและทาสที่หลุดเป็นไทจะชายตัวลงเป็นทาสอีกไม่ได้ นอกจากนี้หากจะทำสัญญาเป็นลูกจ้างรับใช้การงานต่อกันโดยลูกจ้างรับเงินล่วงหน้าไปก่อนนั้นห้ามมิให้กำหนดค่าจ้างต่ำกว่าเดือนละ 4 บาทยังปรากฏความวุ่นวายจากช่องว่างระหว่างตัวบทกฎหมายเลิกทาสกับการปฏิบัติ โดยเฉพาะในเขตหัวเมืองไกล ๆ เช่น ในหัวเมืองลาวพวน ปรากฏว่าทาสลูกหนี้หลบหนีเข้าไปเรียนศาสนาอยู่กับบาทหลวงฝรั่งเศษหลายราย

"...เหตุผลเพราะเจ้าเมืองกรมการกษัตริย์ให้ทำสารกรมธรรม์เป็นทาส (จริงแล้วไม่ไค้เป็น) ทัวทาสไม่ไค้ฟ้องร้องยอมสมัคร ไปอยู่กับนายเงินเคิมทั้งสิ้น แต่คนในเกษียณอายุจะขอออกจากทาสเป็นไพร่หลวง ก็ไม่รู้อายุฝ่ายทางบิคารมารคาก็ไม่รู้ ก็เลยต้องใช้วิธีให้พ่อแม่มูลงสาบาล..." 2

1 เรื่องเลิกทาสในรัชกาลที่ 5, "พระราชบัญญัติเลิกทาสในมณฑลพายัพและบูรพาเคิม" (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาอุเทนเทโวโกสินทร์ (ประสาน บุรณศิริ) ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 29 สิงหาคม พ.ศ. 2499) หน้า

2 ชาญ., จกหมายเหตุรัชกาลที่ 5 จ.ศ. 1253 เลขที่ 2783 ร่างกราเรื่องเจ้าเมืองบังคับให้ราษฎรทำสารกรมธรรม์เป็นทาส.

พระราชบัญญัติทาสออกในปีพ.ศ. 2448 มีสาระสำคัญคือ ให้ลูกทาสเป็นไททั้งหมด ทั้งนี้เนื่องจากถึงปีนี้ทรงเห็นว่าบรรดาลูกทาสลูกไทบรรดามีเกิดตั้งแต่ปีมะโรงเป็นต้นมา หากไม่ได้ตัวเลยจะเป็นไทเองตั้งแต่พ.ศ. 2432 เป็นต้นมาจนถึงพ.ศ. 2448 ก็เป็นจำนวนมากอยู่ถึง 16 รุ่นแล้วจึงกำหนดให้ลูกทาสที่เหลือออกเป็นไทหมดส่วนบรรดาทาสประเภทอื่น ที่ยังคงเหลืออยู่ใด ๆ ก็ให้ลดค่าตัวลงเดือนละ 4 บาททุกเดือนไปจนหมดค่าตัวให้ออกเป็นไท ทั้งนี้ทรงคาดว่าทาสที่มีค่าตัวสูงที่สุดอยู่ในเวลาออกพ.ร.บ.นี้ จะสามารถหมดค่าตัวด้วยการลดเงินลงเดือนละ 4 บาทในปีพ.ศ. 24๖2

พ.ร.บ. ทาสทั้งหลายทั้งสิ้นที่ออกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีความมุ่งหมายจะให้ทาสหมดไป เราอาจกล่าวได้ว่าความสำเร็จที่ปรากฏนั้นเห็นชัดเจนในแง่ของการยกเลิกโทษกฎหมายทาสเป็นสำคัญ กฎหมายลักษณะทาสที่เคยใช้อยู่ในสังคมโดยมาหลายร้อยมีก็ถูกแก้ไขยกเลิกด้วยพระราชบัญญัติที่ออกมาในรัชกาลนี้ เป็นการลบล้างคำว่า "ทาส" ออกจากตัวบทกฎหมาย แต่ไม่อาจจะขจัดรูปแบบของการเป็นทาส วิธีชีวิตแบบทาสได้รูปแบบของการเป็นทาสปรากฏให้เห็นได้อีกในแบบของการเป็นลูกจ้างรับเงินล่วงหน้าทำกันเป็นหนังสือสัญญา โดยมีการเกณฑ์ลดเงินเป็นค่าจ้างเดือนละ 4 บาทเป็นการตกลงกันใหม่ และความไม่แน่นอนระหว่างกันก็มีลักษณะเหมือนเมื่อยังไม่ได้เลิกทาส และเมื่อมีการฉ้อโกงกันฟ้องร้องเป็น ความ ศาลก็ยังตัดสินเช่นเดียวกับตัดสินความทาส ทำให้ต้องฎีกาเพราะการเป็นลูกจ้างรับเงินล่วงหน้าจากนายแล้วนี้ศาลจะบังคับให้กลับมาทำงานให้นายไม่ได้เพราะไม่ใช่ทาส หากลูกจ้างไม่มีเงินใช้ให้ก็ให้ยืมเอาแต่ทรัพย์สินมาใช้หนี้แทนเท่านั้น จะเอาตัวกลับมาให้นายรับใช้นั้นไม่ได้¹

การทำสัญญารับเงินล่วงหน้า มิได้เป็นการแสดงออกถึงการที่พวกเขาประสบความสำเร็จ ในการปรับตัวเข้าสู่สถานภาพใหม่ที่เปิดโอกาสให้คือ กลายเป็นแรงงานจ้างแค่เป็นรูปแบบแฝงของคนเป็นทาสในแบบเท่านั้นเอง งานของพวกลูกจ้างเหล่านี้ก็คืองานที่ทาสที่ถูกยกเลิกไปทำอยู่ก่อนนั่นเอง ร. แล่งก่ากล่าวว่าการชดเชยแรงงานล่วงหน้า

¹ พระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์, "คำพิพากษาที่ 182 ปีพ.ศ. 122" ฎีกาบางเรื่องพ.ศ. 121 - 122, หน้า 294.

หน้านี้คงมีอยู่มาจนถึงพ.ศ. 2474¹ ลักษณะนั้นคล้ายกับทาสผูกคอกเบี้ย แตกต่างกัน
ที่เงินกูและคอกเบี้ยเงินกู ถูกเรียกคืนในเวลาจำกัดเท่านั้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทสรุป

ระบบทาสของไทย มีลักษณะเฉพาะตัวสูงมาก ทาสของไทยมิใช่แรงงานหลักในการผลิตพื้นฐานของสังคม แต่ทาสถูกใช้ในงานทุกด้าน โดยเฉพาะในงานการผลิตอาหาร และเครื่องนุ่งห่ม กล่าวได้ว่าไม่มีขอบเขตแรงงานใดที่ทาสจะไม่มีส่วนร่วมอยู่ด้วย แนวความคิดเกี่ยวกับทาสของไทย ทาสแม้จะมีลักษณะเป็นทรัพย์สิน แต่ก็ยังมีฐานะเป็นบุคคลตามกฎหมายอยู่ด้วย ดังนั้นจึงไม่ปรากฏว่ามีสถานะหรือการงานเป็นการที่ใช้ทาสทำโดยเฉพาะ คือโดยทั่วไป ทาสคือผู้ทุกข์ยาก เกิดคร่อนที่นายเงินให้ความอุปถัมภ์ ซึ่งทาสตอบแทนบุญคุณและผลประโยชน์ด้วยการอยู่ที่อำนาจอบังคับบัญชาของนายเงิน ฐานะทาสจึงต่ำกว่านายเงิน แต่ในสายตาของรัฐแล้ว ทั้งทาส และนายเงิน ก็คือไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินด้วยกัน ดังนั้น แม้ทาสจะตกเป็นทรัพย์สินของนายเงิน รัฐก็ยังคงสงวนสิทธิในความเป็นเจ้าของบุคคลที่เป็นทาสอยู่ด้วย เช่นการเรียกเกณฑ์ทาสมาร่วมในการสงคราม

ระบบทาสในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นระบบที่สืบทอดจากสมัยอยุธยา ประเด็นที่น่าสนใจก็คือในสมัยอยุธยาที่ดี ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็ดี จะเห็นได้ว่ารัฐพยายามควบคุมไพร่ให้คงสังกัดและพยายามป้องกันการเบียดบังไพร่ (จะประสบความสำเร็จหรือไม่เพียงใดก็ตาม) แต่รัฐมิได้จำกัดจำนวนทาสที่บุคคล ๆ หนึ่งสามารถมีในครอบครอง ทั้งนี้่าจะเป็นเพราะว่าทาสที่ซื้อสภาพคืนไม่ได้เช่น ทาสเชลย เป็นคนส่วนหนึ่ง ซึ่งมูลนายได้รับมอบหมายให้ควบคุมพร้อม ๆ กับไพร่ในสังกัดซึ่งเป็นส่วนอยู่ในความควบคุมของรัฐอยู่แล้ว ส่วนทาสที่ซื้อสภาพคืนได้ เช่นทาสสินไถ่ ก็เปลี่ยนสถานะอยู่ระหว่างการเป็นไพร่และการเป็นทาสจึงมิได้พ้นออกจากระบบไพร่ อย่างไรก็ตามในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัฐคงตระหนักว่าการมีทาสจำนวนมากทำให้รัฐสูญเสียผลประโยชน์ซึ่งรัฐพึงได้จากประชาชนแม้ว่าทาสบางประเภทจะยังคงมีพันธะหน้าที่ต่อรัฐก็ตาม และเนื่องจากพันธะหน้าที่ของทาสที่มีต่อรัฐน้อยกว่าพันธะหน้าที่ที่ไพร่ โดยเฉพาะไพร่หลวงมีต่อรัฐ อาจทำให้การเปลี่ยนสถานะเป็นทาสเป็นช่องทางหลักเลี่ยงพันธะหน้าที่ของระบบไพร่อีกวิธีหนึ่งได้ ดังนั้น เพื่อป้องกันการสูญเสียผลประโยชน์ของรัฐ รัฐจึงพยายามแก้ไขปัญหาค้ำยมาตรการที่เริ่มให้ทาสบางประเภทซื้อสภาพคืน และในที่สุดให้ทาสทุกประเภทซื้อสภาพคืนทั้งหมด เป็นความพยายามที่เป็นไท และ พันธะหน้าที่ที่คนเหล่านี้พึงมีต่อรัฐ

ส่วนในแง่ผู้ครอบครองทาสในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น จะเห็นได้ว่าผู้ครอบครองทาสส่วนใหญ่จะได้แก่ชนชั้นมูลนายซึ่งมีผลประโยชน์จากระบบการควบคุมกำลังคน ดังนั้นกลุ่มผู้ครอบครอง

ทาสเหล่านี้จึงมีได้มีลักษณะเป็นผู้ให้กู้อาชีพ ความสัมพันธ์กับทาสซึ่งส่วนใหญ่เป็นเลททาส จึงมีความ
อะลุ้มอล่วยกว่านายเงินอาชีพ และสะสมทาสเสมือนข้าบริวาร โดยไม่ถือเป็นภาระ แต่ในขณะเดียวกัน
ในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนต้นที่ปรากฏผู้ประกอบการทาสอีกส่วนหนึ่งซึ่งมีลักษณะค่อนข้างเป็นผู้ให้กู้อาชีพ
หากแต่ผู้ประกอบการทาสกลุ่มนี้นับเป็นส่วนน้อย

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอันเป็นผลสืบเนื่องจากการอพยพเข้ามาของชาวจีนเป็นจำนวน
มาก การเพิ่มบทบาททางเศรษฐกิจของชาวจีน ตลอดจนการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง และสนธิสัญญา
ในลักษณะเดียวกันกับประเทศตะวันตกอื่น ๆ ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในระบบทาสในหลายแง่ ในส่วน
ที่เกี่ยวกับผู้ประกอบการทาสนั้น กลุ่มผู้ประกอบการทาสส่วนใหญ่ในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนต้นคือ กลุ่มมูล
นายลดความสำคัญลง ทั้งนี้เพราะความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจได้ทำให้ผลประโยชน์จากการควบ
คุมกำลังคนลดลง ยิ่งกว่านั้นมาตรการบางอย่างของรัฐ เช่นการเก็บค่าราชการไพร่และเลททาส
ย้อนหลัง ทำให้เลททาสกลับกลายเป็นภาระของมูลนาย

ในทางตรงข้ามกลุ่มผู้ประกอบการทาสซึ่งมีลักษณะเป็นผู้ให้กู้อาชีพ เริ่มมีบทบาทเด่นชัดขึ้นมา
เงินเหล่านี้เป็นผู้แสวงหาทาสเพื่อใช้ประโยชน์ ดังนั้นจึงปรากฏหลักฐานความเข้มงวดและการใช้งาน
ทาสเฉพาะกรณีมากขึ้น

ในช่วงปลายรัชกาลที่ 4 และในสมัยรัชกาลที่ 5 ทาสส่วนใหญ่จะได้แก่ทาสลูกหนี้และปรากฏ
หลักฐานเด่นชัดว่าทาสลูกหนี้จำนวนมากเป็นคนในเมืองหลวง ที่น่าสนใจก็คือในบรรดาทาสลูกหนี้เหล่านี้
มีพระราชวงศ์บางส่วนที่ไม่สามารถปรับตัวกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจต้องเปลี่ยนสถานะเป็นทาสค้ำ
ทาสลูกหนี้อีกประเภทที่ปรากฏแพร่หลายในช่วงรัชกาลที่ 4 และ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็คือทาสซึ่งเข้าสู่
กิจการโสเภณี

ขณะที่แนวความคิดตะวันตกที่วางระบบทาสโดยทั่วไป เป็นการสะท้อนความป่าเถื่อนทางสังคม
เริ่มแพร่หลายเข้ามาในชนชั้นปกครองบางส่วนนั้น ภายในประเทศระบบทาสก็ได้กลายเป็นระบบที่หมก
ประโยชน์สร้างปัญหาความยุ่งยาก และเป็นอุปสรรคในการพัฒนาประเทศ พระบาทสมเด็จพระจุล -
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงมีพระราชดำริที่จะเลิกทาส และกระบวนการเลิกทาสของพระองค์ก็มี
ได้มีอุปสรรคมากนัก เพราะหากจะมีกลุ่มบุคคลที่สามารถจะตั้งคนสร้างปัญหาในการเลิกทาสกลุ่มบุคคล
ที่จะทำได้ก็จะมีแต่ชนชั้นปกครองเท่านั้น แต่เนื่องจากชนชั้นปกครองขณะนั้นไม่เห็นประโยชน์ในการ -
ครอบครองเลททาสอีกต่อไป ซ้ำยังต้องการปลดภาระของการมีเลททาสอีกด้วยจึงได้กล่าวแล้ว ความ

พร้อมในการ เลิกทาสในทัศนะของผู้ครอบครองทาสที่มีอิทธิพลทางการเมือง จึงสนองพระราชดำริของ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในช่วง เวลานั้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย